

УДК [930.253+778.5](477)

А. А. ГАЙВОРОНСЬКА*

ТВОРЦІ УКРАЇНСЬКОЇ КІНОСТРІЧКИ**До 120-річчя заснування світового кіно****(з архівних зібрань ЦДАМЛМ України)**

Крізь призму архівних документів, що зберігаються у фондах ЦДАМЛМ України, розкрито сторінки українського кінематографа. На основі окремих архівних фондів кіномитців подано історію українського кіно кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: кіномитці; історія кіно; архівні документи; фільм; фонд; кінематограф; кіномистецтво; кінорежисер.

Всі скарби, здобуті працею і талантом, розумом і досвідом протягом довгого існування світу, належать людству.

Наш час відкриває нову добу життя, в якій людству допомагають не тільки техніка, наукові відкриття, мистецтво, література, але важливим і наймасовішим видом мистецтва стає кіно, що незабаром святкуватиме свій 120-літній ювілей.

Тільки історія може навчити цінувати блага, які зросли, завдячуючи людському розуму. В українське кіно прийшов із життя новий погляд на людину і на її оточення та час, коли вона живе.

Щоб зрозуміти кіномистецтво з погляду діячів кіно, треба знати історію його минулого, яке зберігається в особових архівних фондах режисерів, сценаристів, письменників, кінознавців, акторів, а також у фондах державних установ, творчих та громадських організацій, що представлені документами у ЦДАМЛМ України, за якими можливо простежити всю життєдайну силу звершень минулого, теперішнього і майбутнього.

Розкривають у широкому обсязі історію розвитку кінематографа рукописи, монографії, стенограми, виступи, статті, численна кількість світлин, які зафіксували пам'ятні моменти на плівці, кадри з фільмів, ціла низка кіносценаріїв, анотації до фільмів, картотеки історії кіно, доповіді, автобіографічні спогади про роботу в галузі кіномистецтва, що зберігаються в архівних фондах кінознавця М. Шелюбського (ф. 354), актора І. Миколайчука (ф. 1154), кінорежисерів О. Довженка (ф. 690), І. Кавалерідзе (ф.442), кінознавців Г. Майфета (ф. 26), В. Гомоляки (ф. 255), В. Коротича (ф. 599).

* *Гайворонська Алла Андріївна* – головний спеціаліст відділу використання інформації документів ЦДАМЛМ України.

Основою документальної спадщини українського кіномистецтва стали фонди творчих установ і організацій, редакції журналу “Новини кіноекрана” (ф. 735), Національної спілки кінематографістів України (ф. 655), Національної спілки письменників України (ф. 590), Національної кіностудії художніх фільмів ім. О. П. Довженка (ф. 670), де представлено стенограми пленумів творчих спілок і організацій, протоколи засідань секретаріату і документи про їх підготовку і проведення. Це документи багатоаспектного змісту, що включають тексти виступів відомих кінематографістів з організаційних і творчих питань. Вони характеризують діяльність самих секцій і комісій і відбивають стан справ у кінематографії України.

І. Їжакевич. Фото, 1909 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 58, оп. 1,
спр. 183, арк. 1.

Стенограми заходів, включених до фондів спілок, розповідають про організацію семінарів, конференцій, диспутів із проблем розвитку сучасного кіномистецтва.

Винайдення кінематографа було не тільки народженням ще одного виду мистецтва, а й відкриттям величезного наукового і філософського потенціалу людства.

Ледве народившись, володіючи ще досить недосконалими художніми засобами, кіно стає масовим, завойовуючи все ширшу аудиторію.

Низка підбірок публікацій та статей у фонді кінознавця М. Шелюбського (ф. 354) розповідає про перші зйомки та показ фільмів у Києві, про перших акторів та режисерів, які брали участь у новому відкритті: “Демонстрації рухомої фотографії – “сінематографа”, – як зазначав мистецтвознавець Г. Журов у статті “Перші фільми у Києві”, – почалися в кінці 90-х років минулого століття. Найбільш масовий показ фільмів був організований у театрі Бергоньє – нині театр імені Лесі Українки.

20 грудня 1897 року кияни побачили програму картин “Табун коней”, “Прибуття поїзда”, “Сніданок дитини”, “Танцююча балерина”. Знімки людей і тварин, котрі ожили на білому полотні, в той час здавалися настільки разучим явищем, що глядачі довго не могли отямитись

Ілюстрація до поеми Т. Г. Шевченка
“Катерина”. Картон, олія.
Музейний фонд ЦДАМЛМ України.

від подиву і дивилися програму кілька разів поспіль. У 1911 році активізується виробництво кінохроніки. Власник найбільшого в місті кінотеатру А.Шанцер організовує студію “Експрес” для зйомки всіх видатних подій і періодично включає до програми свої кіножурнали. У 1913 році фотограф цієї фірми В. Добржанський піднявся у повітря з видатним льотчиком П.Нестеровим і зняв Київ і його околиці. Це були перші в Росії кінозйомки з аероплана”¹.

У цій же статті автор розповідає про організацію та діяльність першої спеціальної студії для виробництва художніх фільмів на Сирці. Умови для кінозйомок сприя-

ли вирішенню того, щоб розпочати там постановку найбільшого фільму 1913 року за романом А. Вербицької “Ключі щастя”. Ставили його видатні російські режисери Я. Протазанов та В. Гардін, знімали оператори Ж. Мейер та Д. Віротті.

У статті розповідається про першу екранізацію української комедії “Пан Штукаревич” (сценарій і постановка артиста-бандуриста Д. Гамалії). У ролі вчителя виступив актор театру М. Садовського Ф. Левицький. Зйомки відбувались у скляному павільйоні на колишній Великій Васильківській вулиці. Декорації для картини надавав театр М. Садовського. Царські чиновники забороняли демонстрування українських картин у центральних кінотеатрах міста. Їх випускали у прокат з обмеженнями і як “народне видовище” демонстрували у кінотеатрі “Лотос”, що знаходився поряд із Троїцьким народним домом.

У 1919 році на базі київської кіностудії “Художній екран” були створені кіновидавництва, що випускали велику кількість агітаційних фільмів. Вони були першим етапом у розвитку українського кіномистецтва.

Українська кінематографія, швидко набираючи сил, стала займати почесне місце у світовому кіномистецтві. Зберігаючи традиції кращих її майстрів, створюються нові фільми, які хвилюють людство, викликають глибокі філософські роздуми.

Птахи на квітучій гілці. Етюд.
Полотно на картоні, олія.
Музейний фонд ЦДАМЛМ України.

Помітним явищем в українському кіно стали фільми П.Чардиніна “Укразія”, “Тарас Шевченко”, “Тарас Трясило”. Блискуче зіграв роль Т.Шевченка в однойменному фільмі видатний український актор А. Бучма².

У кіно приходять людське слово й музика, загін кінематографістів поповнюється письменниками, сценаристами, композиторами. Кіно набуває ознак синтетичного явища, у якому якнайтісніше поєднувалися література і театр, музика і живопис. Усе це сприяло подальшому його розвитку, зробило справжню революцію у виражальних засобах.

Фільм “Коліївщина” ввійшов у золотий фонд українського кіномистецтва, а самобутня, цілком оригінальна творчість кінорежисера І. Кавалерідзе становить одну із сторінок його історії³.

Визначною подією українського кіно стали фільми О. Довженка “Земля”, “Іван”, “Щорс”. Це було нове збагачення ідейно-художніх можливостей екрана, зближення різних засобів кіновирозності. Така спільна для кіно тенденція виявилась особливо виразно у творчості видатного майстра екрану, яким був О. Довженко⁴.

У статті “Художник-громадянин” відомий український кінорежисер, сучасник О. Довженка Т. Левчук писав: “Прогресивні кінематографісти Італії, Франції та багатьох країн різних континентів вивчають його спадщину, схиляються перед його могутнім талантом”⁵.

Сільський пейзаж.
Музейний фонд ЦДАМЛМ України.

В архівних фондах названих кінорежисерів зберігаються фото кадрів із фільмів, що стали шедеврами світового кіно. У постанові про відзначення 50-річчя фільму “Земля” Олександра Довженка від 28 квітня 1980 р. зазначено, що “Кінофільм “Земля” увійшов у золотий фонд радянського і світового кіно, його включено до числа 12 найкращих фільмів усіх часів і народів”⁶.

Відомий кінознавець і культуролог Р. Корогодський у своїй статті “Золоте жниво Довженка” зазначає: “50 років минуло з часу виходу на екрани фільму “Земля”, та цей твір не втратив своєї актуальності. Його можна дивитися десятки разів, як можна перечитувати улюблену книгу й безкінечно відкривати в ній щось нове. Такі твори перемагають швидкоплинність часу, залишаючись з людьми навечно”⁷.

Одним із кращих творів українського кіно 1960-х р.р. став фільм “Гадюка”, поставлений режисером В.Івченком за однойменним оповіданням О. Толстого. Цьому фільмові було присуджено премію ім. Т. Г. Шевченка. Роль Вальки Брикіна зіграв актор І. Миколайчук, у фонді якого зберігаються фото кадрів із цього кінофільму⁸.

У стенограмі виступу кінорежисера М. Мащенко на Пленумі Спілки письменників України можемо прочитати: “Кожна епоха народжує своїх героїв і кожен герой є відображенням своєї епохи. В кожному герої відображена епоха і герої знаходили своє втілення в мистецьких творах і через десятиліття вони допомагають нам зрозуміти глибоко історію епохи, допомагають нам боротися за вищі людські ідеали. Головне завдання нашого часу – відобразити героїв нашого сьогодення”⁹.

Довгий час 1976–1984 р.р Першим секретарем правління Спілки кінематографістів України був Т. Левчук. Його виступи зафіксува-

ні у стенограмах, котрі розповідають нам про стан справ у кінематографії та про творчу співпрацю між письменниками, композиторами, художниками над роботою в кіно: “Почуття відповідальності, бажання зробити достойний внесок у загальну всенародну скарбницю загартували волю кожного творчого працівника-письменника, сценариста, кінорежисера, актора, художника, оператора, композитора, і не буде перебільшенням сказати, що кожен з нас змужнів у цих пошуках, в прагненні найбільш активно послужити перетворенню в життя ідей”¹⁰.

По-новому про кіно та його роль у суспільному житті країни стали писати в середині 1950-х р., у часи так званої “хрущовської відлиги”.

Так у звіті про роботу Київської кіностудії науково-популярних фільмів, документи якої частково зберігаються у фонді кінознавця М. Шелюбського, вказано на те, що “...Існуюча система замовлень фільмів фактично позбавляють студію власної творчої ініціативи і ставить її в умови, коли замість мистецьких творів вона часто вимушена виготовляти фільми-інструкції, фільми-звіти”¹¹.

Життєвою потребою стало відвідування театрів, концертних залів і виставок, перегляд кінофільмів. Як повітря, потрібні людині лірична поезія і задушевна пісня, натхненний фільм і хвилююча вистава, мудра книга письменника і яскрава картина живописця.

Все краще, створене митцями, розвивалося, дякуючи невмирущому мистецтву О. Довженка, І. Кавалерідзе, Т. Левчука, М. Машенка, С. Параджанова, С. Бондарчука, Є. Матвеева, Ю. Ільєнка та ін. Їхні імена не стали і ніколи не стануть архівними, вони оживають і разом із сучасниками будують нове суспільство, нове удосконалене кіномистецтво.

І сьогодні ми завдячуємо кінодокументалістам, які залишили нам кадри спорудження первістка нашої енергетики - Дніпрогесу, розповіли про будівництво Харківського тракторного, про зведення міст у тай-

Сільська хатина. Пейзаж.
Музейний фонд ЦДАМЛМ України.

Будинок з колонами. Фрагмент. Етюд. К., олія.
Музейний фонд ЦДАМЛМ України.

зі. Ми знайомимося з відважними дослідниками Арктики, дізнаємося про неповторні польоти в стратосферу, з гордістю і невимовним болем вдивляємося в кадри суворої і грізної реальності війни, показаної на кіноплівці в усій своїй правдивості і неповторності. Це було величне життя країни, і пульс його відчувається в кожній маленькій чи великій документальній стрічці.

З якою насолодою ми переглядаємо старі кінострічки, заздалегідь коментуючи ту чи іншу репліку улюбленого актора!

Назавжди увійшли в історію кіномистецтва імена видатних кінорежисерів С. Ейзенштейна, В. Пудовкіна, О. Довженка, І. Савченка, на традиціях яких виховувалось не одне покоління кінематографістів.

Створюються фільми, де гострота тематики, коло порушених проблем подані в тісному взаємозв'язку з нашим часом. На екранах з'являються фільми, які свідчать про шукання нових виражальних засобів, про те, що кінематографісти спираються на кращі традиції кіномистецтва і розвивають їх.

¹ ЦДАМЛМ України, ф. 354, оп. 1, спр. 77, арк. 24.

² ЦДАМЛМ України, ф. 337, оп. 1, спр. 198, арк. 2.

³ ЦДАМЛМ України, ф. 442, оп. 1, спр. 31, арк. 1.

⁴ ЦДАМЛМ України, ф. 690, оп. 1, спр. 37, арк. 3.

⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 690, оп. 1, спр. 26, арк. 5.

⁶ ЦДАМЛМ України, ф. 655, оп. 1, спр. 1183, арк. 1.

⁷ ЦДАМЛМ України, ф. 655, оп. 1, спр. 1183, арк. 19.

⁸ ЦДАМЛМ України, ф. 1154, оп. 1, спр. 3, арк. 4.

⁹ ЦДАМЛМ України, ф. 590, оп. 1, спр. 776, арк. 134.

¹⁰ ЦДАМЛМ України, ф. 590, оп. 1, спр. 776, арк. 52.

¹¹ ЦДАМЛМ України, ф. 354, оп. 1, спр. 37, арк. 2.

Сквозь призму архивных документов, которые хранятся в фондах ЦГАМЛИ Украины, раскрыты страницы украинского кинематографа. На основании отдельных архивных фондов кинохудожников подана история украинского кино конца XIX – началу XX ст.

Ключевые слова: кинохудожники; история кино; архивные документы; фильм; фонд; кинематограф; киноискусство; кинорежиссер.

The article describes the pages of Ukrainian Cinema through the prism of archival documents, stored in the fonds of the Central State Archives Museum of Literature and Arts of Ukraine. Due to the separate archival fonds of the cinema artists the author gives the history of Ukrainian Cinema of the end of 19 – beginning of 20 century.

Key words: the cinema artists; the history of cinema; the archival documents; the film; the fond; the cinema; the cinema art; the film director.